ԵՐԱՍՏԱՆ

Տարեգրական Լուրեր

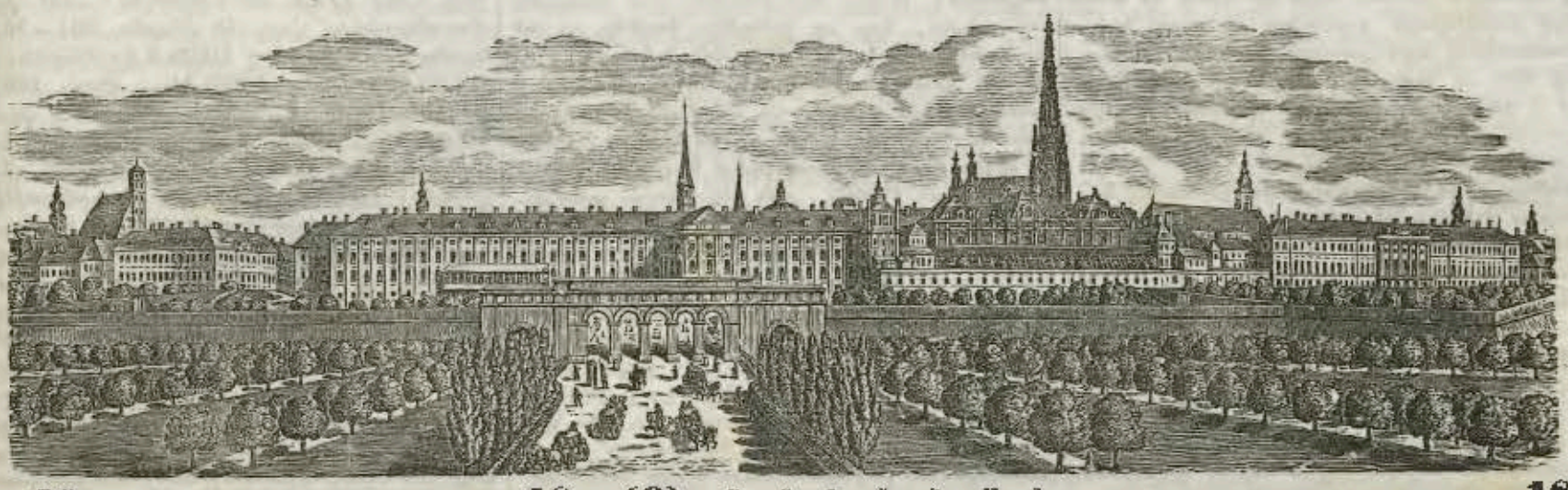

Թիւ 29 — 18 (6) ՅՈՒԼԻՍԻ — 1848

ՌՈՍԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՎԻԵՆՆԱ - Խորհրդարանային պատրաստութիւնները։ Պոշանէից խմնարան պրուսական։ Խաղաղութի լուրերը։ Թրնատի դրութիւնը կը վերնայ։

ԲԵՌԼԻՆ - Լաւգ։ Փիլիպոսի դիմումն սեղմական ատենագրութիւնի վրայ եղած խորհուրդը։ Ազգային գարձատուները։ Լանամից վրայ երիս որոշում։ Փարիզի վիճակը։ Վերջին խաղաղութեան պատգամաւորները։ Փաբիզի աբեսկոպոսը։ Շարունակեալ։

ՀԻՍՈՒՍԻ ՏԻՐՈՒԹԻՒՆ - Պատգամաւորներուն խորհուրդը։ Սուլթան Ապտուլմէճիտին։ Փահանդաղանին խաղաղութեան լուրերը։

ԱՄԵՐԻԿԱ ՄԻՆ ԴԵՆԵՊՈԼԻՍ - Ալիւեաղ. լուրեր։

ԼՈՒՍՏՐԱԼԻԱ - Խուսափելիութիւններ։

ԳԱԼԻԼԵԱ - Գերմանիայի հետ պատերազմը։

ՍՊԱՆԻԱ - Լեռագոյն Տէրն հարիւրարը ապէրիկը։

ՕՍՄԱՆԱԿԱՆ ՏԻՐՈՒԹԻՒՆ - Ալիւեաղ լուրեր։

ԻՍԼԱՄԻՆԱԿԱՆՔ - ԱԶԳՈՅՑԻ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ - Իր հին պատմութիւնը ստուգիւ պատմական ազգերուն բիւրեր է, ու պատմական հաւատք կրնայ ընդունիլ։

ՎԻԵՆՆԱ, 17 ՅՈՒԼԻՍԻ

ՈՐՈՇՈՒՏԻՒ խորհրդարանին համար ընտրուած պատգամաւորները կիսէն առնի գաւառներէն Վիեննա հասած էին, ասոր համար Յուլիսի պաշտօնական ամսոյս 10ին առաւոտեան ժամը 10ին զիրենք ժողովքին սրահը ժողվիլ, ու բաւ որ հիմակու հիմա ժողովքը դու չբացուած՝ սկսին պատրաստութիւնները առնել, առաջնորդական գահերէց մը ընտրուն, ու պատգամաւորներուն ընտրութիւնները քննեն։ Խաս սովորութեան պատգամաւորներուն մէջէն ամենէն ծերագոյնը գահերէց պիտի ընտրուէր, բայց որովհետու անիկա ու մէկ քանի ուրիշ ծերագոյններն ալ յանձն չառին, գահերէցութիւնը Պ. Գուտներին ինկաւ, անկից ետքը նորէ երկու գահերէցի փոխանորդ ալ ընտրեցին, ու երրորդ պատգամաւորներուն մէջէն 6 դպիր։ Այս ժողովքը ամէն օր առ կերպով կը շարունակուի մինչեւ որ բուն խորհրդարանը բացուի։ — Կարծեմ առ պատգամաւորները ամենուին առանց պայմանի մը (այս ինքն առանց առաջադրութիւնների, առաջ առաջարկուն կամ վիճաբանութիւն նոյնիսկ) ընտրուած են, ասոր համար այնպիսի երկիրներուն պատգամաւորները, ուր սեղ որ բնակիչներուն մեծ մասը գիրգոյի է, ինչպէս է գլխաւորապէս Կալիցիա, բաւ մեծի մասին դեղոյի էն։ Երդ ասով արդէն առ առջի ժողովքին մէջ երկու անպատշաճութիւն երեւցաւ։ Մէյ մը առնցմէ շատը միայն լեհերէն գիտէին, ուստի եւ ժողովքին մէջ խոսուած գերմաներէն լեզուն չհասկնալով, սկսան տրտնջել, ասոր հաւատ հարկ եղաւ որ մէկը միւսը եղած խոսքերը լեհերէնի թարգմանէ։ Երկրորդ երբ որ առաջարկուեցաւ որ ընտրութեանց վաւերութիւնը քննելու համար ամէն պատգամաւորները անուններին լիստի մը վրայ գրեն, խնդացուցաւ որ առ գեղացի պատգամաւորներէն ոմանք գիր գրել ոմանք ալ նաեւ կարդալ չէին գիտեր։

— Ինչպէս որ քանի մը անգամ գրեցինք, Մայիսի 26ին գէպքերուն վրայ քաղքիս մէջ քաղաքացիներէն, ազգային պահապանները ու ակադեմիան լեգէոնէն (ուսանողներէն) բաղկացած քաղաքին ապահովութիւնը հոգալու համար ժողովք մը հաստատուած է։ Այս ժողովքը քանի որ գնոց իր սահմանէն դարս եղեր, սերբերեան գործերուն մէջ խառնուիլ, մինչեւ դաւառներուն կառավարութիւնը փոխել տալ կու գար, եւ ուրիշ ասոր նման պահանջմունքներ ի ցներ։ Ինչպէսորդ նեղքին դարձոց պաշտօնեան ասոր չկնալով, հաւանիլ, դեմ կեցաւ, իրենց պահանջմունքները չընդունուցաւ։ Ասոնք եւ նոյն ժողովքին անդամները մէկերնին որոշեցին որ Յովհաննէս արքիդքսքը Գրանգֆուրդ գնայ (ամսոյս 8ին) առ իրենց առաջարկութիւնը ընդունեցաւ։ ու Ինքնորդի սեղանը պրուսներն հրաժարեցան։ Յովհաննէս արքիդքսքը Յոպէնի սեղանին յանձնեց որ նոր դահլիճ մը շինէ, ու նաեւ Գրանգֆուրդ գնաց։

— Կատարեալ թիւնը տեսնելով որ Իտալիայի դատերազմը երկայն պիտի տեւէ, ու իր ձեռքը եղած Իտալիայի պատանդներուն վրայ դիմելով, գերբնեք ապա բնոյ տուաւ, հրատարակելով որ կը յուսայ թէ Միլանի առաջամարտիկ կառավարութիւնն ալ առ իրեն տրուած գիրը հեռուի, ու Աւստրիացի պատանդները կը թողու։ Միլանի կառավարութիւնն ալ ասոր հետեւեցաւ, ու պատանդները արձակեց։

— Իտալիայի պատերազմին լուրերն ասոնք են։ Ալ երբեմն սարդարապետի դիսիանոպոլին Յունիսի 24ն մինչեւ 30 Վենետիկի դաւառին մէջ ըրածներուն վրայ Գրեմիզիէն ասանկ կը գրեն։ «Վենետիկցիները անոյն 24ին Գուգլիելմոյի գիմացը Ս. Ենէնցոյ տեղը Բարվելի բաւած կողմը նոր մարտիրոյ մը դրին, ու բոլոր օրը 36 ու 48 լիպանոց գնդեղով կրակ կու տային, առանց մեղի (Աւստրիացոց) շատ վնաս մը տալու։ Ալ Վենետիկի պաշտարամը օր օրուան վրայ գէպ ի Ասիմէ յառաջ կ'երթար, ու Ռանդ Լուինկ Վենետիկցիներուն ձեռքին շատ պաշարներով լեցան նաւեր առնուեցան։ Մայիս 25ին Սուգան զրաբեցոր, որն որ պաշարման զորքին աջ թեւին կը հրամայէ, 350 հոգով Հենիքշպէն հարիւրապետին առաջնորդութեամբ Ասիմէի վրայ գառանցոյ քերդն առնել առաւ, ան միջոցին՝ երբ որ Վենետիկցիներն ալ պրանտոլոյէն նոյն մեքով ասդին կու գային։ Այս գառանցոյ քերդը չէ թէ միայն Ասիմէին քերդին, այլ Լոմբարդ Վալէ ջրանցքներուն՝ Բոյ գետին ու Քիմաճիոյին հետ հարուածակցութիւնը կը տեսնէ։ Այսկա քաղաքին մէջ եղած ճամբաներուն ամենէն մեծն է, ու ասկից բարդ Բոլսանիին հարստութիւնները ծովու կողմանէ անվտանգ Վենետիկ կը կրնան։ ուստի եւ ասոր առնուիլը Աւստրիացոց շատ օգտակար է։ Այսկից գատ Քիմաճիոյի ու Վենետիկի համար անոյշ ջուրը կարուած է։ Լսուեր ան մեկ հատիկ սառոյցի գաւերը, որուն կարուածը առ տարի առեն Վենետիկի համար շատ դժալի է, Աւստրիացոց ձեռքն անցաւ։ 26ին կոմս Գիեդրեր հաղարապետին ասպատակող գունդը Բոյի վրայ մինչեւ Ասիմա ու Գառանցոյ եկաւ, որպէս առ գետին կամանէ ալ Վենետիկ որոշոր ուսուցիչ ալգեւորեցաւ։ Վենետիկցիք 28ին Մարկերայի ու Ս. Անճելոյի քերդերէն Քեստրեի ու Գաղնոյի վրայ բոլոր սրը կրակ կու տային։ — Ալ Վենետիկեն փախչողներէն, եւ ուրիշ քաղքին՝ հետ եղած հաղորդակցութիւններէն կինանք ասոյդ գաղափար մ'ունենալ առ քաղքին ներքին վիճակին վրայ։ Ներկ Նեապոլեցի զօրապետին զօրաց հանձնէս ըրած առնը՝ Վենետիկ Արմատան գաշտին վրայ 17,000 գինուոր կար, որոնք՝ մերձակայ քերդերուն պահապանները մէկտեղ համրելով՝ 21,000 հոգոյ կը հասնին։ Այս անակնկալ զօրաց բազմութիւնը անկից յառաջ կու գայ, որ երբ որ Աւստրիացիք Վիչենցա զարկին՝ Բասանոյի, Քեստրեի ու Մոնթեկիոյի մէջտեղը դանուած դեղաբլանցիները, թիւնոց եղիները, շրջական ազգային պահապաններն ու կամաւորները ամէնքն ալ Վենետիկ ետ քաշուելու պարտաւորեցան։ Հինա Ենոյենի զօրապետը քաղքին ու բերդերուն, իսկ Ռերկ զորքը զրբին վրայ կը հրամայէ։ Սոլկերայի բերդին մէջ 1800 դեղապուկի, Ռիմինոյեցի ու ազատ գնդեր կան, որոնք 60 մենդանոցի ունին։ Այսկից մինչեւ պրանտոլոյ ուրիշ ամուր տեղ մը չկայ։ իսկ պրանտոլոյ՝ 100 դեղապուկի զինուոր կայ, որոնք 40 մենդանոցի ունին, ու ջրկնար յարձակմամբ առնուիլ։ Ինկից ծովուն երկայնութեամբ Բալեստրինոյի ու Ալբերտնի բերդին շինուելիութեամբ մինչեւ Լիտոյ 3000 թուացիք կան։ Ալ Վենետիկցիներուն մինչեւ հիմա ըրածներէն կ'երեւայ որ իրենք գիրենք պաշտպանելու միտք ունին, անանկ որ շատ տեղեր ջրանցքներն ալ լեցուած են։ Այս շատ բաներու մանաւանդ ապրելու հարկաւոր եղածներուն, ու գլխաւորապէս ուրիշի պակութիւնը օրէ օր աւելի դիտի գոյանայ, որն որ սորին ժողովքին աւելի վնասակար է։ Լաւագոյն մեծ որ Վենետիկի պաշարի զօրաց բաղմութիւնը, մինչ անօթիներու եւ նաւատական զօրութիւնն առաջ երթալիքը կը ցուցնէ որ երկայն ատեն նեղքին խուսափելիքը կրնան զսպել, ու քիչ յոյս կու տան Վենետիկի գաւառներուն ապատամբութիւնն վերջին ամիսը կրծանելու, սակայն նոյն ատ զօրաց բազմութիւնը քաղքին շրջափակելիքը կ'աւելցնէ զիրենք պահպանելու դժուարութիւնն։ Հինգ ու 30ին Վենետիկի զօրքին մէկ մասը դէպ ի Վերոնա գնաց, բայց անոնց ետեւը Իլանցոյին ուրիշ զօրք եկաւ։

Աստուցքի սպարապետին բանակէն առ լուրերը միայն ունինք։ Ալ երբեմն ամենուին փոփոխութիւն մը եղած չէ։ Սարդինիացոց ու Աւստրիացոց բանակները սերեկնին կեցած են։ Կարոլոս Ալբերտին համար կ'ըսուի որ իր 30,000ոմը Վիլլա Ֆրանքայի ու Մովեբրիկիոյի մէջ պատնէշներով ամրացած կեցած է։

Մայիս 4ին Աւստրիացիք Բոնդէ Ռատգիցոյ ժայռին վրայ մեծ աշխատութեամբ ճանապարհ կորեր ու եզերով հարիւր կարգ եղեր են լուան վրայ երեք

ինդանօմի հանել, ուսկից որ Բիուզայի ու Ռիմօլիի լեռնիսն վրայ կիշնեն, ու այդէն ան ինդանօմիներով Սարդինիացիներուն երկու ինդանօմիները լեցուցեր են։

Լմնայս Յին Վենետիկի առժամանակեայ կառավարութիւնէն կանչուած ժողովքը բացուեցաւ։ Ռուսպի դահիրեայ եղաւ։ Ուրիշ տեղական իրադիներէն եղաւ՝ 6 ձայնի դէմ 127 ձայնով որոշեցին, որ թէ Վենետիկ քաղաքը ու թէ Վենետիկի գաւառը՝ որն որ հիմա բռնաբարեալ Աւստրիացւոց ձեռքն է, Սարդինիայի թագաւորութեան հետ միանայ ու խառնուի։ Լաւ այդպէս ասող Վենետիկի նոր հասարակապետութիւնն ալ հարիւր օրուան չափ տեւելէն վերջը դադրեցաւ։

Մարտնայէն Յունիսի 25ին կը գրեն որ առջի գիշերը Սարդինիացի գործակալ մը ուրիշ երկու պաշտօնատարներով նոյն քաղաքը հասեր է, ու երկրորդ օրն ալ նոյնպէս Սարդինիացի զօրք ներս մտեր է Կարոլոս Ալպերտին հրամանակը ի գործ դնելու, ու բոլոր գաւառութիւնը Սարդինիայի թագաւորութեան հետ միացընելու։

Կարոլոս Ալբերտ այնպէս արձակ համարձակ երկիրներ ու իշխանութիւններ կ'ուտեու ու կու տայ, իբրեւ թէ բոլոր Իտալիայի ինքիշխան տէր է։ Այդ ժողովրդեան Իտալիա ըսուած լաստիքը Պարկոմոդէնէն ալ լաւը կու տայ։ "Հաստեղ, կ'ըսէ, շատ կը խօսուի Մանդուայի պաշարման վրայ, որն որ ամէն օր սկսելու վրայ է, կ'ըսեն, բայց մենք թէ՛ Մանդուայէն ու թէ՛ մէն միայն հեռու ենք, դեռ պարզիսի բան մը չենք գիտեր։ Մի՞ սար մարդիկ պարտաւորեցան Մանդուա թողուլ, ոմանք բերդին հրամանատարէն ստիպուելով, ոմանք ալ պաշարման վախէն։ Լրէկ ու ոյսար եկող ճամբորդները ամ լուրը կը պատմեն ու կը հաստատեն թէ շատ Մանդուայի գինուորներ Պոնգանա հազարապետին առաջնորդութեամբը գունդ գունդ իրենց ծառայութիւնը թող տալով՝ դիմեցը ձեռքերնին Մանդուա դացին Աւստրիացւոց հետ միանալու։ Սակայն պատմելն եղողը՝ նոյն լուրերը ողջ կը ակնի ընել առ գինիներէն զինուորներուն վրայ։ Գլուխ Պոցցոյոյ Գարտանիներէն ըսուած գինուորներէն դեպ ի Մանդուա Աւստրիացւոց կողմը անցած են։ Յոնեցմէ կ'երևայ որ, կ'ըսէ Վենետիկի լրագիրը, Իտալիայի՝ Իտալիայի սուրին (կարոլոս Ալպերտին) վրայ ունեցած հակումը այնպէս սասաներ չէ, ինչպէս որ կը կարծուի։ Մանաւանդ թէ նոյն իսկ այնչափ մեծամեծ յաղթութիւնից յուրերուն վրայ, զարմանք իտալիայի լրագիրներուն օրըստօրական թերահաւատութիւնի մէջ կարդալ Ալբերտի ու, անոր զօրացը կու տան, կ'երեւայ որ չէ թէ միայն դրսինները, որոնք պատերազմին բուն վիճակին տեղեակ են, հապա նաեւ Միլանցիները այնչափ հաւատք չունին։ Գրելի դէպ Սիլվանի լրագիրը հետեւական խոսքերով ասոնի ապացոյց կ'ընէ։ "Վենետիկի բանները Միլանի մէջ խանգարում կը պատճառեն, մանաւանդ Վիլլանցայի անձնատուր բլլալուն լուրը ամէնը ցաւով ու ապշութեամբ լցուց։ Այս դիպուածը փառաւոր Տուրանցին նահատակութիւններուն պատմութեան շարունակութիւնն է։ Շատ կը զարմանանք որ Տուրանցին զօրքը գիտը գեռ կրնան կոր տանել։ Այնչափ թէ Վենետիկի (գաւառին) մեծ մասը նորէն Աւստրիացւոց ձեռքն անցաւ, (Աւստրիացւոց) վատթար ու երկչոտ՝ զօրքը Ուտինէի, Պելլունցի, Վիլլանցայի ափերց, ու ոմ դիտէ որ ասոնք գրելու ատենս ուրիշ քաղաքներ ալ անոնց ձեռքն անցած չլլլան։ Իսկ քաջ Բիվանդեցիները աւին Բերգամոյ ու միւս Բեռքիէրա։ Եւ ինչպէս պաշտօնական տուեակը (bullettino officiale) բան ասվորութեան կը ծանուցանէ, ուրիշ քաղաքներ ալ անոնց ընելու համար դեռ հոն կը կենան։ Տիրտոմիս (imhecile) ռատեցքին Վերոնայէն եկաւ։ Պանդուա մնաց, Փադուայեցիները դարձան, Վիլլանցա առաւ, ու նորէն Վերոնա դարձաւ։ Ուր Իտալիայի աղատիչը (Կարոլոս Ալպերտ) Սոմնա Դոմբանեայէն Գյալեցիոյ ու Վալեմիցիոյէն Սոմնա Դոմբանեա կ'երթայ։ Այս խոսքերնիս կարծելի վրայ չէ, այլ գործերու վրայ է, ամէն մարդ կը տեսնէ, ամէն մարդ դիտէ, որ մենք որէ օր երկիր կորսնցընելու վրայ ենք, ու ակամայ պէտք ենք խոստովանիլ որ Ռատեցքիին ռազմագիտութիւնը (strategic) թիւմենդեցի զօրապետներէն շատ աւելի դերազանց է (supera di gran lunga)։ Վենետիկի վերջին լուրերէն երբէք շատ Պահմնադրականներ տեսանք, որոնք ճակատներն կնճռելով, ձեռուրնին ծոցերնին իրարու կը հարցընէին, Հոս ինչպէս պիտի ընենք, յառաջ կ'երթանք կար թէ ետ։ Ինչու. հիմա աւելի շտապողութիւն էր, քան թէ գործք։ Այս

* Իտալացւոց լրագիրները Աւստրիայի զօրքն ու ոստիկանը միշտ կիրպ կերպ նախատական վերագրութիւններով կը տեսնեն։

կառավարութիւն հաստատուած տունը՝ թշնամին Վենետիկ կը նուաճէ։ ու երբ որ մէկ կողմանէ բանակը պարտութիւններ կ'երթան որ Լոմբարդիան՝ Իտալիայի ապառաջին մնացուցանուն, մէկայ կողմանէ Գերմանացիք Իտալիան հեղեղի պէս կը կոխեն։"

Սակայն դաս Միլանի լրագիրը Պագոսի արձագանգ (Eco del Po) լուսաբ լրագրին առնելով այսպէս կը գրէ։ "Ամենուսի մէջ խելք մը Աւստրիացի պաշտոնականներ ժողովուած են որ Իտալիայի լրագիրները հիշէ կարդալով ու քննելով՝ Իտալական զօրքերուն թիւն ու վիճակը իմանան։ Այս անոր համար կը հրատարակենք, կ'ըսէ, որպէս զի նաեւ ուրիշ օրագիրներ ալ մեզի հետեւելով՝ մեր զօրքին դարձքերուն վերաբերեալ ծանօթութիւնները չծանուցանեն։ Մենք մեր կողմանէ շատ ցրուածներ ալ ասացինք։, երբ որ կրնայինք կարծել որ ան գրուածները թշնամւոյ ձեռք կրնան իյնալ։" Գոկից կը հետեւի ուրեմն որ Իտալիայի լրագիրները սուտ թենք փախչիր։ ու ասով միտքնակ իրենց կողմանէ հրատարակուած յաղթութեան լուրերը կը մերկուին։ Այդ ասով աւելի եւս իրենց պատերազմին վրայ կ'ընեն, քան թէ օգուտ։ որովհետեւ երբ որ լրագրին մէկը Աւստրիացիք սա կամ ան կողմն զարնուեցան փախան, կ'ըսէ, ասոր գրածը ուրիշ լրագիր մը հարդ ապած չարլատան՝ անոր ներքակ ինք իր գլխուն լուր մը կը շինէ կը պատմէ, եւ այսպէս մէկը մէկալին հակառակ գրելով՝ կամ ասուելիներին կը յայտնուի, եւ կամ ղոլքն ու պարտուելները շիոմեցնով՝ չեն կրնար ուրիշ դատում ընել ու գործերնին յառաջ տանիլ։ Նոյնպէս հասարակ կարդացողները իրենց շատ անգամ ասուած յաղթութեան լուրերուն սուտ եղլլը աւելնելով՝ ստոյգ յաղթութեան լուր մ'ալ ասալ. ըլլան, անոր ալ չեն հաւատար։

— Թուրսա, 8 Յուլիսի։ Սարդինիացւոց նաւատորմիղն հրամանատարը քաղաքիս կառավարին պաշտօնագիր մը խրկեց, որով կը ծանուցանէ թէ Սարդինիացւոց կառավարութեան հրամանաւը ասկից ետքը Թուրսայի նաւահանգիստը փակուելու նաւերուն նաեւ Աւստրիայի դրօշ բռնելուն համար բաց պիտի ըլլայ։ Այնպէս թէ Իտալական նաւատորմիղը թէ մեռնող ու թէ եկող նաւերուն վրայ պիտի հսկէ ու քննէ, որ ջրլայ թէ ղրկը կամ պատերազմի մթեր տանին ու բերեն։ Գործակալ կը ծանուցանէ ու կը սպառնայ որ եթէ Իտալական նաւատորմիղը Իտրիայի ցամաքը մոտ հանել ուզէ, ու ցամաքն ոտքնիլլը ըլլան՝ ինքը կրակ պիտի տայ։ Մոլեսան կառավարն ալ հրատարակեց որ ինքն ալ Սարդինիայի վաճառական նաւերուն հետեւնելով պիտի վարուի։ ու Իտալացւոց նաւատորմիղն հրամանատարին դրեց որ Սարդինիայի թագաւորը դեռ Կայսեր հետ պատերազմի մէջ բլլալով, ինքն ալ կը ծանուցանէ որ եթէ Իտալական նաւատորմիղը դրանք մոտ հանելու բլլայ, կրակով պիտի վառէ։ — Լրդէն մերջին թերթերս ծանուցած ենք որ աս Թրէստի պաշարման մէջտեղը Պարմայի ու Պարմիրայի կառավարութեան ոսոք կոխելէն յառաջ եկած է. լրագիրները աս երկու սեբրութեանց Դուքին կենցաղ գեղապանները հանելուց արտաքին գործոց պաշտօնէին տուած յայտարարութիւնը կը հրատարակեն. որուն մէջ ցուցուցած են որ աս Թրէստ քաղաքը պաշարելը՝ բոլոր Գերմանիայի հետ պատերազմ բանալ ըսել է։ Այս թեղէս արտաքին գործոց պաշտօնեան պատասխանին մէջ իր կառավարութիւնը արդարացընելու, ջանացած է, բայց մէկ երկու օր վերջը Հռոմայեցիներն հրամանատարը հրաման ընդունած է որ պաշարումը վերցնէ։

ԳԱՂԻԱ

ՓԱՐԻԶ, 3 Յուլիսի։ Պաշտօնեութեան խորհրդարանի մէջ Օրլէանի (ինկած թագաւորին) ցեղին տացաւածներուն վրայ երկայն խօսուեցաւ, կ'երեւայ որ կառավարութիւնը՝ անձնական կամ՝ սեպհական տացաւածներուն ձեռք դպցընել չուզեր։ Յուլիսի յեղափոխութեան (1830ին) տարեն Գորոյի դքսին տացաւածներուն համար ինչ ճամբայ որ բռնուեցաւ նէ, նոյնը հիմա ալ ի գործ պիտի դրուի։

Այն օրուան ազգային ժողովքին մէջ դատենիք գրուեցաւ ազգային գործատեղներուն վրայ երկայն խօսուցաւ, ու բաւ որ տասնք իրենց վախճանին չծառայելով՝ հիմա բոլորովին գոցուած են, ու տասնց տեղը բանուորներուն հայ գտնելու համար կառավարութիւնը ուրիշ միջոցներ կը մտածէ։ Այսոր հակառակ ասողս Գին նստին մէջ գոհերեցը լեռն եղաւ ու նորէն երեք միլիոն ֆրանք փոխ առնելու առաջարկութիւնը կրկնելով՝ գործատուներուն ու գործատէրներուն մէջ եղած ընկերութիւնը նորոգելու ու յառաջ տանելու է, ըսաւ։ Այս բանիս վրայ խօսելու համար Յուլիսի 7ը որոշուեցաւ։

— Փարիզ, 4 Յուլիսի։ Լրագրաւան ազգային ժողովքին մէջ Կոմսոյ Եվլամոյեց պաշտօնէին Գաղղիայի երկրամոյ համար ուսուցուած օրէնքին մէջ դիտուորութեան առ էր, որ 150 միլիոն ֆրանք փոխ առնելու. համար տերութիւնն ու ազգային դրամատանին մէջ գաղտնագրութիւն մը բլլայ։ Պաշտօնեան Յունիսի 30ին առ դաշնագրութիւնն ստորագրեց ու դրամատանին ալ միլիոն յիշուած գումարը դրծածելու տուաւ։ Այդ ազգին դրամատանին՝ տերութիւնն երկիրներէն 75 միլիոն արժանաւորութեամբ գրաւառած է, եւ դարձեալ 70 միլիոն ալ անխնայ եղած փոխառնակցութիւն արկելն վերաբերեալ եկամուտքին։ — Լրկրորդ՝ պաշտօնեան առաջարկեց որ ամէն եղբը ժառանգութիւնն ու պարգեւատաշնութիւնն վրայ հարկ դրուի առ եղանակս։ 500 ֆրանք ժառանգողները՝ հարկ չեն վճարեր։ 501—10,000 ֆրանք ժառանգողները՝ 100ին 1 կը վճարեն։ մինչեւ 50,000 ֆրանք՝ 100ին 1½, մինչեւ 100,000 ֆրանք՝ 100ին 2, մինչեւ 600,000 ֆրանք՝ 100ին 3½, մինչեւ 1 միլիոն 100ին 5, իսկ 1 միլիոնէն անցին ժառանգողները՝ 100ին 6 պիտի վճարեն։ Լրկրէն դուրս եղող ժառանգութիւններուն ու պարգեւատաշնութիւններուն համար նոյն տարեկանաւ 10,000 ֆրանքին 100ին 10ով ոկսելով մինչեւ 1 միլիոն՝ 100ին 18 պիտի վճարուի, իսկ 1 միլիոնէն անցին՝ 100ին 20։ Եթէ որ Գաղղիացի մը օտար տերութիւնոց մէջ ժառանգութիւն մը առնու, ամենեւին հարկ վճարելիք չունի։

— Փարիզ, 5 Յուլիսի։ Գնոս իրենց պարտքը վճարելու ազգային պահպանիներուն ձեռքէն զէնքերն առնելը չդադրեցաւ։ Այն իսկ Փարիզ քաղաքը զինուորական կարգադրութիւն ու կիրպարանք մը կ'ընդունի։ Փարիզի դրամատանցի պահպանները զանազան զօրամասերու տակ 7 գումարտակ պիտի բաժնուի, ու 7 դրամատներու վրայ երկու ուրիշ զօրագլուխ ալ պիտի գրուի։ Առնցմէ մէկը Սէն գետին աջ կողմն, մէկալը՝ ձախ կողմն պիտի հրամայէ։ Վաղքին քաղաքը զոր, որ 40,000 հոգի է, Փարիզի զօրք պիտի կոչուի. ու դրամատանցի պահպանէին հրամանին տակը պիտի ըլլայ։

— Այնչեւ. հիմա բռնաւորներուն ու բանտարկուողներուն թիւը 8000ի կը հասնի, ասոնցմէ զատ 2000 հոգի ալ բռնելու հրաման ելած է։ Այս բռնաւորներուն մէջ շատ օտարազգիք եւ գլխաւորապէս Լիհք ու Իտալացիք կը գտնուին. անոր համար Գարպիսացւոց՝ ան երկու ազգերուն ունեցած սէրը քիչ մը նուազեցաւ։

— Փարիզի վաճառականութեան լրագիրը Յունիսի 6ին կը ծանուցանէ թէ Դաւենեաք գաղղիական քաղաքին պաշարման օրէնքը օրէ օր կը կոկիցնէ։ Մեծ փողոցներուն մէջ մինչեւ. կեռ գիշեր կառքերը առանց ատգելի մը ու առանց քննութեան տակ իջնալու կ'անցնին կը գառնան։ Հրապարակական պարտէզները զլուսանը ընել ուզողներուն բաց են։ — Այս լուրերուն նայելով կ'երեւայ որ Փարիզ օրէ օր աւելի կը հանդարտի։ բայց լրագիրները անցած դէպքերուն ու ապագային վրայ զանազան խորհրդածութիւններ կ'ընեն որոնցմէ մէկ քանին հոս կը դնենք։

Հոլանդացւոց լրագիրները Փարիզի խռովութիւններուն վրայ զանազան խորհրդածութիւններով լեցուն են։ Սմենն ալ միաբերան Պարիզացւոց անպիտան սիրգանցը վրայ կը տրտնջան, որ այսպիսի դառն բաց անհրաժեշտ եղաւ հետեւութիւններ ունեցաւ։ Կլոզ կ'ըսէ թէ 100,000 բանուորներուն մէջէն հրապարակական գործատուներուն մէջ 90,000ը ամենեւին գործք մը չունենալով, 10,000ը միայն անոր ուտ գործքերու կը դրաղեին։ Հարցնելն ան է որ ասոնցմէ ամենեւին նուազելն ալ բանը գեռ լրնցած չլլլար։ Ինչու որ Փարիզ 150,000 բանուոր ունի, ու աս քանուորներուն մեծ մասը զարդի, զրօսանքի, խաղալիքներու ու շատ-լութեան վերաբերեալ բաներու կը զբաղին. ուստի որչափ որ Եւրոպայի խռովութիւնը կը տեւէ ու վաճառականութիւնը դադրած կը մնայ, աս մարդիկները գործք չեն կրնար ունենալ, ու խռովութիւնն ու արիւնահեղութիւնը անպակաս պիտի ըլլայ։

Սակայն արտաքին պատճառն է. բայց թէ որ ներքին պատճառը փնտռելու ըլլանք, կ'ըսէ Վենեցիի լրագիրը, "Հաղթեցիք իրենց չափէ դուրս ապատութեան սիրովը, որն որ թող չէր տար որ ամէն բան իր պարագաներովն ու իսկութիւնովը տեսնեն, մտածեն ու գործեն, ու, չըլլալու բաներու ձեռք դարնել կու տար, այնպիսի վիճակի մը մէջ ինկան, որ կը պարտաւորին դէնք ձեռքերնին ընկերութիւնն ու ամէն մարդու ամենէն հարկաւորը պաշտպանել, որ է իրաւանցիներուն սասցուածը։ Կրթութիւնը, դասախօսակութիւնն ու բարոյականութիւնը, որուն որ երեք հարիւր տարի վեր

գլխաւորաբար Դէրմանիա ու Թէզգիա նուիրէն ինկած են, Պաղդիայի մէջ գէս նորելս տէրութեան կողմանէ յարգութիւն մը ունեցան, երբ որ պատուոյ վայելելու ժամանակը անցած էր, թէպէտ ասոր եպիսկոպոսներն ու բոլոր կղերը միւս եռանդէն էին, բայց կառավարութիւնն էր որ կ'արգելէր։ Հիմա քանը ան ատենուան հաստատ, որ նոյն իսկ վերջին ատրիները փորիզի համալսարանին հատագրումներն ալ, որոնք կրօնութիւնը եկեղեցականներուն ձեռքէն բոլորովին առնուլ, կրթութեան ազատութիւնը վերցնել ու բոլոր ազգ կրթութիւնը համալսարանին ձեռքը տալ կ'ուզէին, որ իր վճռագրութիւններովը գլխնէր մեծցնէ, իրենց տիալ մունքը կը սեռնեն ու կը խոստանին։ Այն իսկ Պ. Թիեր՝ որն որ խորհրդոյ անդամներուն մէջ կրթութեան ազատութեան ու եկեղեցականաց դէմ սատիկ կը խօսէր, հիմա Պապիսի Հին իր բարեկամներուն մէջերուն գրած թղթին մէջ յայտնապէս կը խոստանի թէ ժամանակիս պարագաներուն նայելով՝ միտքն ու կարծիքը փոխած է։ Պէրրեան, կ'ըսէ, միտքս բոլորովին կը դարձի, երբ որ կը տեսնեմ՝ որ քու բարեկամներդ՝ իմ՝ եկեղեցականաց վրայ ունեցած կարծիքս հաստատ՝ վրան ինչ այլանդակ կարծիքներ կ'ունենան...։ Ինչպէս որ ըլլայ, փնտրուարի յեղափոխութիւնը ան նիւթիս մէջ շատ բաներ կրնայ փոխել, եթէ տարակոյս մ'ալ կայ, կը բաւնայ։ Ես միշտ կարծած եմ որ գրական կոչնչի, եկեղեցականաց եւ պաշտօնեան հարկաւորութիւն ունինք, եւ որն որ ան նիւթիս մէջ հնագոյնն է, ան է բարեգոյնն ու ամենէն աւելի յարգելին։ Հիմա իսկան ընկերականութեան պարտութիւններուն շինութիւններուն մէջ, ես ժողովրդական ժողովրդական միտքը լուսաւորելու համար հարկաւոր կը տեսնեմ, որն որ գոնէ յանուն Քրիստոսի անունց մտքին մէջը կը տարաւորի, որ դատն ու եկեղեցութիւնը ամէն ատենանի մարդկան մէջ պէտք է որ գտնուի, թէ ասիկա մեր կենացը հետ կապուած է, ու թէ երբ որ աղքատը չկրմ՝ կ'ունենայ, կը հիւանդանայ, հարուստը չէ որ ան հիւանդութիւնը իրեն խրկած է։ Այնպէս կրթութեան ազատութեան վրայ հիմա միտքս փոխած եմ...։ (Դրոշակ)։

— Խորը քաղաքը հանդարտեցաւ։ Արքեպիսկոպոսին մահուանը վրայ մեծ ազատութիւն ու ընդհանուր ուրախ մը կը ցուցնէ։ Իր թաղումն ու յուղարկաւորութիւնը մինչեւ հիմա շտեսուած հանդիսով ու փառաւորութեամբ մը կատարուեցաւ։ Մինչեւ ամսոյս 4ը արքեպիսկոպոսական պալատին մէջ 150,000 հոգի իր պատուական մարմինը տեսնելու ու իրենց վերջին մեծարանքը ցուցնելու համար մտած ու եկած էին, այնպէս մեծ է իրենց յարգութիւնը այսպիսի արժանաւոր հովիւի մը վրայ, որն որ իրեն կոչմանը արժանի այսպիսի ղեկեցիկ առաքինութեամբ մը իր կեանքը ըմբեց։ Իր յիշատակին համար միտալ մը ապուեցաւ, այնչափ շատ են ասոր բարձրագոյնները, որ եկեղեցականները տալ ուզուս եւ բաշխելու չեն կրնար հանիլ։ Մասրան մէջ՝ ուր որ իր մարմինը ժողովրդեան տեսուած էր, ասասնէրկու քահանայ միշտ ներկայ կը գտնուէին, որոնք որ ան միտալները կ'օրհնէին ու հանգուցեալին ձեռացը գոյցնելէն վերջը ժողովրդեան կը բաժնէին։

— Պ. Շարդոպրիան անուանի մատենագիրը (որն որ 1769ին ծնած, ուստի եւ 79 տարեան էր,) փարիզ Յուլիսի 4ին մեռաւ։ Իր ամենամոյն մահը որն որ անցած տարի պատահեցաւ, զինքը խոր ապրումներեան մէջ ձգած էր։ ու տարուս թեանէն չկրցաւ վերիմարուիլ։ Մահուանէն քանի մը վայրկեան յառաջ վերջին սեռումն առաւ, ու մեծ սիրով ու եռանդեամբ կուրծքին վրայ սիրեց խաչելութիւնը՝ որն որ առջեւը բերած էին։ Ամենայն մը ու ոլորուած քրիստերէն մէկը իր մահուան անկողնոյն առջեւ ինկան վրայ կ'ապրեցին։ Դիւ մը եպիսկոպոսը հանդարտութեամբ ու Աստուծոյ կամացը յանձնարարութեամբ հոգին աւանդեց։ Ոգի Քրիստոնէութեան (Génie du Christianisme) սքանչելի գրքին մատենագիրը։

ՀՈՌՄԱՅԻ ՏԵՐՈՒԹԻՒՆ

Հռոմ, 19 Յունիսի։ Հռոմայի պատուոյ տունը սենեկին վերջին ժողովքները առջիներէն շատ երեւելի են։ Յունիսի 14ին եղած նստին թէ վերանալութիւններն ու խոսքերը սաստիկ, եւ թէ նիւթերն ու հետեւութիւններն ալ մեծ էին։ Ասնիրալ՝ Ֆրանսայի վերջինը ըսած զգուշութիւնեան պատճառաւ կարգէ դուրս ժպիտած ըլլալով՝ յայտնի էր որ ըրած որոշմունքն ալ արտաքոյ կարգի ու անսովորական ոգի՞ որ ըլլար։ Հռոմայի սենեակին քաղաքացին եւ մատենագիր դիւանական վիճակը, որուն վրայ տեսչայն լրագիրներնը շատ մեծութեամբ կը խօսէին, հիմա յայտնուելու սկսաւ, եւ ասիկոյ ընդոր Խաչիայի որոշութեան վրայ ալ բաւական յուսաւորութիւն կը ծագի։ Արեւելի գահերէցը ժողովքը ան խոսքերով բացաւ։ «Ի՞նչ իշխանագոյն պատմելի դիպուածը ընելու պէտ, ու արտաքոյ կարգի ժողովս գումարելը պատշաճ սեղեցի, որպէս զի պատահարին բոլոր գոյութիւնը ճանչցուի, եւ հարկաւորի, որ մարդկային իմաստութիւնը ինչ օգնութիւն կրնայ բնել, եւ եղած չարիքը պարիկցներու ինչ դարման կրնայ գտնել»։ Ան խոսքին Փարիսի վարժապետը (docteur) ասաստ պատասխանեց, «Դաշ մարդիկները ձախորդութիւնէն չեն յարմարիր, հապա արիութիւնամբ արգելքներուն մէջեն կ'անցնին ու ճամբայ կը գտնեն, եւ իրենց հաստատութիւնամբը բոլորին վրայ կը տիրեն...։ Պատգամաւորներու սենեակը հրաւիրեցին, որ անկախութեան հատնար մեր ժողովրդեան փառաւ սիրտը ոչ տկարացած եւ ոչ ալ դաղջացած է, հապա մնաւանդ թէ աս գժբաղդութիւնամբ աւելի զօրացած եւ բորբոքած է, եւ Աստուծոյ, մեծանձն Պիոս թագին ու իր սեպհական ուժին վրայ վստահանալով՝ միտքը հաստատ դրած է որ ամէն կերպ զգոն լմնէ, որպէս զի աս օրհնած Խաչիան զօրութեամբ եւ փառաւորութիւնամբ իր բնական ահմանները մէջը ապրա ազգայ կարգը մնանէ։ Պատգամաւորաց սենեակը կը ծանուցնէ, որ սուրբ Գահին ծառայութեանը մէջ գոնա ոչ Հելլենիայի գինուորները Լիբանանի քով քաղաքեամբ պատերազմելով բոլոր Խաչիայի երկրամասերը եղան, եւ հիմակուընէ ի վեր Հռոմայի աբրութեան քաղաքացիներ բրլալու արժանի են»։ Ասոր վրայ Գանոնոյ իշխանը սկսաւ խոսել «Ինչ, կ'ըսէ, բոլորովին Խաչիական հոգւով զգածեալ ընկերներ, զի՞նք։ Ասկից հոգը սիրոյ զինքը՝ չէ, հապա բարկութեան։ Մեր գժբախտութիւնէն ապատելու համար մեկ ճամբայ կայ։ միաբան՝ կարոլաս Ալպերոնի բաղանիներուն կրնալու ենք։ Ես հիմա աւելորդներու հրաբեր սեր ունեցած չէի, եւ ոչ իմ ընտանեաց (Լուսաբանի ազգականներուն) հիմա գարնանուն։ Այլ երբ որ աս թագաւորը դիս իրեն Խաչիայի ազգապուրեց, ու Հոյնենաց համար իր ունեցած բարձր դիտաւորութիւններն ու քաղդնանքներն ինձի հաղորդեց, կը խոստանիմ ու կը պարծիմ որ ան ասներն կրնին անդամ ան ձեռքը պարի, որն որ հիմա Խաչիա կը պաշտպանէ։» Ադրիպինի ըսաւ. «Ամոյհեաւ սենեակը հիմնական պաշտոնեանեներուն բոլորովին վստահացած է, անոր համար կը պահանջէ որ Աւստրիայի դէմ պատերազմի ամենայն հանգեամբ եւ տեղութիւնեան ձեռքն եղած ամէն միջոցներով շարունակուի, մինչեւ որ Խաչիան իր բնական սահմանները նորէն ստանայ։ Անենակը կ'ուզէ, որ ան վճռանիա հանուար 2 միլիոն սկուդ պարտք առնուի։ Պաշտոնեաները երեք օրուան մէջ ան գումարը հոգալու ու գտնելու եղանակ մը պիտի մտածեն»։

Հիմա պաշտօնէից խորհուրդը կ'ուզէ, որ եկեղեցւոյ տերութեան մէջ գործածուելու բոլոր ղեկուսարները, որոնք 5000 հոգի են, նորէն Բոյ դեսէն ունդին խրկէ, եւ Կարոլոս Ալպերդին ալ աղաչէ որ Վիեննայի դաշնագրութիւնամբ անգործ եղած քահանայապետական գրքը Սարդինիոյի մէջ գործածէ, եւ անոնց տեղը նորնոյ Բիեմոնտէի զինուորներ Աւստրիայի դէմ հանէ։

— Օսմանեան ինքնակալին Ա. Քահանայապետին խրկած ընծաները մինչեւ 19ին կէսերը Կոնիանան պարտէն ժողովքին սրահին մէջ հրապարակաւ դրուած էին, որ Հռոմայի ժողովուրդը գայ տեսնէ։ Խրկուած պարգեւներն սոսկը են. ոսկեմանդով (որնամանդով) ընդլուզուած ոսկի տուր մը, վրան ալ ինքնակալին պատկերը։ 20 պուրակ (ոչ) ձերմակ ոչնաց կերպաս (ոչ)։ 600 կանդուն տաճիական օձոց (ֆալ)։ 600 կանդուն դիպակ (թաուիշ [ֆաուիշ]) ու ոսկեթելի հենած ոսոյն։ 6 տաճիկ ձի (ֆինիշ), որոնք դեւ Զիմիրավիքիա են։ կարմիր լեռ իշի թամբ մը։ թափուր ոսկի ասպանդանենով (եսկինիշով)։ եւ կարմիր շուխայի վրայ ոսկիով բանուած տաճիական (հալա), որուն վրայ 4000 հատ ադամանդ կայ, եւ շորս հատը շատ մեծ ու գեղեցիկ են։ ձիու ոսկեսանձ պասուց (պաշլիք) մը, վրան 2000 հատ ադամանդով։ ոսկիով բանուած երկու պատուս (ռեպէլ ծանկոց)։ եւ Ինքնակալին կենդանագիրը, բոլորովին մեծագին ադամանդներով զարդարուած։

ՍԻԿԻԼԻԱ ՈՒ ՆԵԱՊՈԼԻՍ

Ամերիկեան լրագիրը աս թագաւորութեան վրայ վերջին թուերուն մէջ այսպէս կը գրէ։ «Ինչպէս որ Անգլիա՝ Սիկիլիայի վրայ, այսպէս ալ Դաղդիա Նէապոլսոյ վրայ աչքը ունեցած կ'երեւայ։ դուցէ երբեմն ալ արդէն դալանի աս թագաւորութեան ապագայ վիճակին վրայ այսպէս բարեկամական եղանակաւ իրարու հետ միաբանած ըլլան։ Հռոմայու Լրագիրը Յունիսի 21ին պաշտօնական գիր մը կը հրատարակէ, զոր որ Դաղդիացւոց հասարակապետութեան դեսպանը Պուրբոնեանց ցեղին վերջին թագաւորին (Նէապոլսոյ թագաւորին) որն որ ոչինչ կը ասրվի, ոչինչ կը մոռնայ, ուսուած ըլլայ, որուն մոռնալու վերջին յոգուածներէն շատ բաներ կրնայ իմացուիլ։ Այս յոգուածներուն մէջը ապագէս գրած է. Ա. Ամոյհեաւ սենեակներ վարձու տանելը (էվրոյով բռնելը) հիմակուան Լեռրոպայի քաղաքականութեան վիճակին մէջ ապատութեան արդելք մը է, եւ արդէն Հելուետիացւոց գաշնակցութեան խորհուրդը ասոր վրայ աս եզանակաւ խոսած է, անոր համար բոլոր Հելուետիայի դեղերը միացեալ թագաւորութեան (Նէապոլսոյ ու Սիկիլիայի) երկիրներուն մէջեն եւս պէտք են քաշուիլ։ ապա թէ ոչ՝ ասիկա թշնամոյ ապատակութեան մը պէս պէտք է համարուի, որովհետեւ Գաղդիացիք ալ իրաւունք կ'ունենան աս բանիս մէջ մնալու։ Բ. Այսիսի Լոնդոնի պատահած դէպքերուն պատճառաւ՝ Գաղդիացւոց հրատակներուն կրած կրաւանները անմիջապէս պէտք է որ հատուցուի՝ ըլլալի։ Գ. Նէապոլսոյ թագաւորութեան սահմանադրութիւնը Եւրոպայի սերութիւններէն ճանչցուած ըլլալով՝ Գաղդիայի պաշտպանութեան տակ պիտի ըլլայ, ան ամէն շափաւորութիւններով՝ զորն որ ժամանակն ու ժողովուրդը կը պահանջէ։ Դ. Մինչեւ Գաղդիա՝ Լուսաբանիայի քաղաքական պատերազմի ատեն մէջ մնաւ, այսպէս ալ Նէապոլսոյ գործքերուն մէջ կը մնանէ, թէ որ քաղաքական պատերազմը՝ որ արդէն սկսած է, ժողովրդեան ու իշխանին իրարու հետ հաշտուելովը՝ շուտով ջրվերջանայ»։

— Այնպէս լրագիրը Նէապոլսէն գրուած թղթի մը ատած լուրերը կու տայ, ու կ'ըսէ թէ աս լուրերը շատ հաստատիմ գրչէ եղած են։ Այս լուրերուն մէջեն երեւելիներն ասոնք են։ Հելուետիացի զօրքը անկարելի է որ երկրոյ ատեն երկրին մէջ մնայ, որովհետեւ ժողովրդեան ատելութիւնը իրենց դէմ սատիկ է։ Լաւ թագաւորական պահապանները ու ծովական զօրաց երկուքաշաները ժողովրդեան աչքին փուշ են։ — Հոլենցա՝ առժամանակեայ կառավարութիւն մը պրուենցաւ, նոյնպէս ուրիշ կողմերն ալ ապատամարութեան նշանները կը տեսնուին։ Այց շատ գաւառներ ալ թագաւորին կողմը կ'ելլեն, եւ թէ որ նոր ապրստամբութիւն մը եղէ, ատատիկ տրիւն պիտի թագաւորի երկու կողմանէ ալ։ — Պարտնեանելուն մէջ անմիաբանութիւն մը մնած է։ Պոնտելի ու Բուռնեմիոյ Ազատականներուն կողմն են։ — Մէկ քանի եղեւելի լրագիրներ գործքը եղած են Կարլոս Ալբերտին ու վերջին Խաչիայի դէմ հակառակութիւն ու ատելութիւն մը ցրցնելու։ Այլեւայլ կողմնակցութիւններ իրարու գնաելու ու իրար ծիծաղելի ընելու եռեռեռ ինկած են, ու Անգլիա ալ ան բանիս մէջ մատ ունի։ — Լուսնդիանցի զօրագետը իր գնդերովը Մանդելոնեն դէպ ի Գիլատելֆիա շարժեր է, ուր որ ոտք ելլելներուն բանակատեղն է։ Գաղարիացիք Նուանցիանցի զօրագետին գլխուն համար 7000 տուգադ խոստացած են, եւ երկրին առաջին կարգի գլխաւոր գերդաստանի մը հայրը, որուն երկու որդիքը պատերազմի մէջ մեռան, իր տղերքին կ'ուզէ գլուխը բերուին հետ առաս օժիտներով ու ընծաներով կարգել։ — Յունիսի 28ին Խաղաղարը 28 առնոկալնի (pari) անուանելի է։

ԼՈՒՍԻՏԱՆԻԱ ԿԱՄ ԲՈՐԳՈՒԿԱԼ

Մոնտեկ Քրանիքը Լիսաբոնին Յունիսի 19ի գրած թղթով մը կը հրատարակէ ու կը ծանուցանէ թէ Նոյն քաղաքին մէջ Յունիսի 17ին կատաղի վարութիւնը յանկարծ ապրին անգին քաղաքական յանցաւորներ բանտարկելով ժողովրդեան մէջ անձկութիւն մը մնաւ։ Շատ կասկածաւոր մարդիկ փախան, բայց ոստիկանութիւնը հոգեւոր հասաւ, ու 5 հոգւոյ չափ կարող եղաւ բռնել։ Օթեռարական յանցաւորները բերդը տարուս էին, իսկ քաղաքացիները՝ հասարակ բանտը։ Խարտարդ լրագիրը կը հաստատէ թէ Լուսիտանիայի ու Պարտիացի ապստամբները մեկնելու համար մը խորհած ու որոշած էին, բայց յայտնուեցաւ։ Ապստամբութիւնը Ալեմդեյոյ պիտի փրթէր։ Կ'ասուի որ Ցաս Ընդաս կոմսն ալ (որն որ անցած ապրիլեան խռովութեան մէջն էր) բռնելու հրամարտակ մը ելեր է։ բայց ինքը ասոր դէմ բողոքեր է, մինչեւ որ առնակալներուն ժողովքը նոյն վճիռը չհաստատէ։

ԴԱՆԻԱ ԿԱՄ ՃԱՆԻՄԱՐՔԱ

Ոսթանդոնուրկ, 28 Յունիսի։ Մեր պատերազմին վրայ աս օրերս կը յուսանք որ որոշիչ լուրեր կ'ունենանք։ Դանիացիք մեր մտերը Հաանովերի կուսակը պատնէշներով ամրացած կեցած են։ Ներինները յառաջ անցնելու վրայ են, Փլենսպուրկի գնդերը աս դիշեր գուցէ եկան դայլն։

անոնց տեղը Լաւենոսրիի ղօղքը մնաս, որոնց մէջ տժգոհութեան հոգի մը կ'երևայ, ու իրենք գլխնին Գանիոյ ոչ ըլած երդումներնէն դեռ ազատուած չեն համարիր։ — Բայց Ազգոնայէն կը գրեն, որ Գոնիացիք վերի լսած Հասերբալեպեի պատնէշները ձգեր եւ թաքնուեր, ու Շէրզվիկի դքսութիւնը բոլորովին Գերմանացւոց ձեռքը մնաց տուեր են։

Ս Պ Ա Ն Ի Ա

Աբդուլ Մարիսին անտանելի տաքէն փախչիլ ու Լա Պրանեսի գավառը կողմերը երթալ կուգէ։ — Տոնա Լոսկիա Փլանտատա Լուիզա թագուհւոյն հօրեղբօրը աղջիկը ու թագաւորին (թագուհւոյն երիտասը) քոյրը, իսպանութեան օրինացը հակառակ առանց թագուհին հրաման ընդունելու, Ամերիկացւոյ մը հետ պատկանելու համար, որքանի հրամարակով ամէն պատիներէն ու Պապունիայի իսպանին երաւունքէն զրկու եղաւ։

Օ Ս Մ Ա Ն Ե Ա Ն Տ Է Ր Ո Ի Թ Ի Ւն

Դուլցիգնոյի սահմանէն Յունիսի 5ին ատրուերը կ'առնուին։ Օսմանեանք անխոնջ աշխատութեամբ Գարատաղլիներուն դէմ մեծ պատրաստութիւններ տեսնելէն չեն դադրիր ու անոնցմէ վախ մ'ալ չեն ցուցներ։ Թէ զօրք ու թէ պարար անդադար կ'առնուցրնեն։ Օսմանեանց ամենուն ալ ղէնք առնելու հրաման եղած է, կէս մը իրենց քրիստոնեայ հպատակներուն ալ եղելոր ալգերելու, կէս մ'ալ դրսէն թշնամին մը ընելու համար։ Շատ կը վախնան որ ջրայ մեկ նոյն առնուան մէջ թէ Գարատաղլիները հեղգկովինցի վրայ յարձակին ու թէ Սկրա խացիր Գունա մնան, բայց կը յուսան որ Ազգանիայի (Առնաւուտլուկի) Ցաճիկներն ալ Գարատաղի վրայ յարձակին։

Մանր Օսմանեանց հոնուելագ գօրքը 60,000 հոգի կը սեպեն։ իսկ սանիր ալ մինչև 100,000 կը հանեն։ Ռոսլի Փաշաներուն ու պաշտանատարներուն հրաման տրուած է որ գլուշանեան մէջ բրլան։

— Տաճկաց Ազգանիայի մէջ խաղաղութիւն է։ թէպէտ եւ անցած ամսոյն 13ին Ա Ամիրայի շրջանակին ու Գարատաղլիներուն մէջ կռիւ մը եղաւ, բայց ասիկա սովորական բան մնաց է, որ երբեմն երկու հասարակութեան մէջ կը պատահի։

— Դանուբ գետին վրայի կողմերէն այսպէս կը գրեն։ Յունիսի 27ին Իրիկուան Գարատ Ռուսաց պատերազմական շրջանէն մը եկեւ, որ սահմանին ու դերանները առաւ բնակուորնց։ ու երկրորդ օրը դեպի Իրաթ դիմեն բերանը գնաց։ Բանկոյ շաւերը հետեւեալներն են թէ Ռուսաց ինքն ան է որ հանեցը կամուրջ մը շինեն, որպէս զի վրայէն կորձ ճանկով Վալաքիա ղօրք թողնեն։ Իրաթին վերի կողմերէն մինչեւ Յունիսի 4 դեռ Ռուսաց զօրքը Մոլտաւիա չէր անցած, ուր որ ինչպէս նաեւ Վալաքիա մաղձայոյզը մեծ կոտորածներ կ'ընեն։ Տաճկաց կողմանէ Ռուսերուն շատ զօրք կը ժողովի, որ Վալաքիա մնան։ բայց երբ որ ապատանութեան լուրը եկաւ, զօրքին հրամանատարը զօրաց քիւրութիւնը տեսնելով՝ իր բանակը ճամբուն հանար Դանէն հրաման ուզեց։

— Ս Լենանի լուրերը ամսոյս 14ին ասս պաշտօնական լուրը կու. սայ։ Պաշէն Յունիսի 8ին եկած լուրերը կը ծանուցանեն թէ ամսոյս 6ին Ռուսաց գնդերը Մոլտաւիա մտեր են։ Այդն օրուան մէջ Ռուսաց Լեոֆայէն Մոլտաւիա 100 կուրք մտան զանազան գնդերով։ Իրենց ըսածին նայելով սա գնդերը դեռ յառաջապահ գնդերն են։ Ռուսերի մտա 24,000 հոգի կը սպասուի։ — Ուրիշ 4000 զինուոր ալ Լեոֆայէն դէպ ի վերը Պրուտնիի մտա գացին, ու ամսոյս 9ին կամ 10ին Լաշ պիտի մնան։ — Օսմանեան գործակալը Ռաստոմ Էֆէնտին ու Բաստաղ Յուհանէ զօրապետը դեռ Եաշ կը գտնուին։ — Դարձեալ նոյն լուրերը ամսոյս 16ին ուրիշ պաշտօնական հաստատութեամբ մը կը հրատարակէ որ ամսոյս 10ին Իրիկուան ժամը 7ին Ռուսք Եաշ մտեր են։

Ո Ւ Ս Ա Ի Մ Ա Ն Ա Գ Ա Ն Տ

ԱԶԳԱՑԻՆ ՏԷՊԵՂՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՐ ՀԱՅ ՊԱՏՄԻՉՆԵՐԸ ՍՏՈՒԳԵՍ ՊԱՏՄԱԳԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲԱՆԸ Է, ՈՒ ՊԱՏՄԱԳԱՆ ՀԱՅԱՏԵՍ ԿՈՂՄԸ ԸՆԴՈՒՆԻԼ

1. Պատմութիւնն մէջ դիւրահաւան ըլլալն ազէկ չէ։ բայց քննելէն ու ստուգելէն ետքն ալ հաւանելը պարապ է։ Այսպէս է որ ճշմարիտը չշփոթուիր։ ուստի մէյ մը իրրեւ ճշմարիտ դատուածներս կրնանք ըսել թէ ալ ցուցնան կարօտ չէ։ Ո՞իսկ թէ ճշմարտութիւնը չշփոթուիլով, բայց մարդկան՝ ճշմարտութեան վրայ հայեցողութիւն փոխուելով, կրնայ ըլլալ որ դար մը յետոյ ասոյդ տեսնուածը՝ դար մը հարը երկրորդելի կամ՝ մինչեւ սուտ երևնայ։

Այս գիտնալով՝ չենք պարտնար երբ որ կը տեսնենք որ Եւրոպացիներէն ոմանք չէ թէ միայն մեր պատմութեան մեկ դիտաւոր մասը (ինչպէս մերոնք հայերուն, Հայկայ, պատմութիւնն է) առասպելաբանութիւն կը կոչեն, հապա նաեւ ազգին գիտուններուն՝ ազգային պատմութեան վրայ քանի մը քննական գրուածներն ալ՝ Եւրոպայի հիմանգուն ընտանութեան սանին պատմութեան ոչինչ կամ քիչ նպաստաւոր կը համարին։ դարձեալ շատ բաներու համար կ'ըսեն թէ ազգային ընդունակութիւն է։ Ուրիշներէն զատ այսպէս կ'ըսէ Կարլա Ոիդդէր Պրոֆիսայի աշխարհագիրը, որն որ իր ընդարձակ աշխարհագրութեան մէջ Հայոց երկրին, պատմութեանը, բարոյին, գրագիտութեանն ու կրօնին վրայ առատ տեղեկութիւններ կու տայ։ Ուրիշները ուն բուսածները ինչպէս որ կ'ուզեն ասուն։ մենք ասանց մեր ազգային գրացուցը խառնելու, իր սուտ կամ ստոյգ համարած պատմութեանը վրայ մեր տեսութիւնը այնպիսի կերպով կ'ուզենք տալ, ինչպէս կամ որչափ որ կրնանք կարդալ թէ ժամանակին ուրեմն մոռացող ու անոր համեմատ ցուցում տալով Եւրոպացի պատմագէտ քիչիչ մը կրնայ յայտնայ կամ գոնէ քիչ մը աւելի ծանրութեամբ մտածելու նիւթ ունենայ։ Այսպէս իրարանցիր առանձին գէպք չէ նէ, գոնէ ընդհանուր ազգերը՝ որ է Արարատեան պատմութիւնը, գուցէ այնպիսիներուն առջեւը մինչեւ հիմա երևցածէն աւելի համարման արժանի տեսնուի։

Մենք ազգային պատմութեան ընթացքին մէջ շատ տեղեր կը պատահին, ուր որ պատմութիւնը կամ բոլորովին ընդհատ է կամ շատ հանուտաս։ Ասանկ տեղերու ամբողջութիւնը, կամ քիչ մը աւելի ընդարձակութիւնը մեզի քիչ օգուտ չէր։ Բայց թէ որ ատ կողմանէ դժբախտ ենք, գոնէ ուրիշ կողմանէ բախտաւոր ենք, որ պատմութիւնները սկիզբը մեզի ծանօթ է։ Ազգերնուս նահապետին անունը, ազգը, պատերազմները, պաշտպանութիւնը, շինութիւնները, սերունդը մեզի բաւական յայտնի են։ Այս ինքնան մինին հնութիւն մը՝ մեզի լաւ պատմութեան կը սաւոր եղած է։ Գանոնք գտնելու յաջողութիւն մը (Հայիէն մինչեւ Ղահէ) անընդհատ ունինք, որմէ ազգին զանազան դիմանն ու փոխուելիութիւնները կրնանք իմանալ։ Մեկ խօսքով՝ ազգին հնութեանը վրայ այնչափ ծանօթութիւն կայ, որ վերջ անոր պատմութեանը փիլիսոփայութիւնն ալ ընելու կարող կ'ընէ։ այն որ ուրիշ բան ըսել չէ բայց եթէ պատահած դէպքերուն իրարու հետ ունեցած կապակցութիւնը եւ պատմական տարբերները աչքի առջեւ ամբողջ ունենալով՝ անոնց ծայրերը միացընել, եւ բոլորին վրայ կարելի եղածին չափ լուսաւորութիւն մը տալ։

Բայց որպէս զի պատմութիւնը ասանկ ուսումնական ու գիտնական կարգի հասնի, կամ թէ ըսեմ որպէս զի պատմութեան անուան արժանի ըլլայ, պէտք է որ ստուգութիւն ունենայ։ ստուգութիւնը՝ պատմութեան հարկաւոր հիմն է, ու անկից չկրնար զատուիլ։ աս ստուգութիւնը չըլլայ նէ, պատմութիւնը՝ առասպել կամ ոչինչ է, եւ անկից եղած հետեւութիւններն ալ եղջերուաբաղ են։ Պատմութեան մը ստուգութիւնը ոգնչափ կը զօրանայ ու կը հաստատի, որչափ որ նախ՝ ներքին անտեղութիւն չունենար, այս ինքն թէ պատմուածները իրարու հակառակ եւ անհամաձայն, ժամանակին, տեղւոյն եւ ազգին անպարմանը ու բնական կարգէն դուրս չեն ըլլար։ եւ երկրորդ՝ ազբիւրները հաստատուն ու հաւատարիմ կ'ըլլան։ Պատմութեան մը անտեղութիւնն ու ազբիւրներուն անպայմանութիւնը երկու զարկ են, որոնք անոր անհաւատութիւնը կը գոչակեն։ Այս թէպէտ ազբիւրներուն անպայմանութիւնը պատմութեան քիչ մը տկարութիւն կը բերէ, բայց միշտ անհաստատ ու անհաւատարիմ չենք, եւ ոչ ալ վրայէն պատմիչին հանդուրժելի բոլորովին կը վերցնէ։ Ազբիւրները անպայմ եղած ատեն՝ պէտք է ստուգութեան ուրիշ նշաններ փնտռել, եւ որչափ որ անոնք անհակառակելի կ'երևնան, հաւատնականութիւնն ալ այնչափ կ'աւելնայ։ եւ սա քննութեան օգուտը դէմի ան կ'ըլլայ, որ մեկէն ի մեկ յանդգնելով զմեզ սրբութիւն, հապա դատաստանը ի կախ կը մնայ։

Թէ որ ոմանք մեր հին պատմութեանը վրայ անհաւատութիւն կը ցուցընեն, կամ՝ պատմութեան սա մասը՝ ստատպելական ժամանակի մէջ գտնելով՝ անոր առասպելի անուն կու տան, պատճառն սա է, որ սանկը միշտ պատմութեանը ստուգութեան նշանները չեն քննած։ ինչու որ պատմութեան միայն պատմական մասը տեսած են, քննականը (critique) չեն տեսած։ Մենք կ'ըսենք որ միշտ պատմութիւնը քննական մաս մ'ալ ունի, քննութիւն կրնայ տանիլ, որովհետեւ անտեղութիւններէ ազատ է, ու իր ազբիւրները ազատ քննութեան տակ կը ձգէ։ Ասանկս յայտնի ընելու համար, նոյն պատմութեան Ա. անտեղութիւնն չունենալուն, Բ. անոր ազբիւրներուն վրայ խօսինք։

Ա.

Այս ատոյգ է որ պատմութեան մը անտեղութիւնը՝ անոր հնութիւնը չէ, հապա անոր նեղքին հակառակութիւններն ու անտեղութիւններն են։ Ինչպէս դարու մէջ հայերէն գիրոցոյ Եւրոպայի գիրուն մը միջոցաւ պատմութեան անտեղութիւն չունենալը խոստովանեցար։ Այս պատմութեան ժամանակագրութեան կողմանէ անտեղութիւն չունենալը յայտնի է։ Իր սկզբանը այնչափ հնութիւն կու տայ, որչափ ամենէն հին ու վաւերական (Աստուածաշնչի) պատմութիւնը բոլոր ազգերու սկզբանը կու տայ։ Իր նահապետներուն ազգատոմարութիւնն ու յաջորդութիւնը սկիզբէն (Հայկէն՝ որն որ Ներքոմիին ժամանակակից կը գնէ) մինչեւ վերջը (Լաչէ Ազիքսանդրի ատենը) անանկ համեմատութեամբ կը հիանացնէ, դէպքերու կամ անձանց մէջ յիանութիւն կամ կոնխութիւն, որ ինքն ժամանակը յատուկ կամ վերջը գնելու սխալանք (anachronisme, parachronisme) չգտնագիր։ Ազգին նեղքին վիճակին ու փոփոխութիւններուն վրայ խոսածը՝ ընդհանրապէս ազգաց պատմութեան ընթացքին միտքան է։ Օրինակի համար ազգին սկիզբն ու գաղթականութիւնը կամ բնակութիւն հաստատելը՝ ընդհանուր ազգաց բաժանման ու գաղթականութեան ատենը կ'ինայ։ Լուսին հանդարտութիւնէ մը եկաւը՝ որն որ ազգին անման ու իր մէջը տարածուելուն ատենն է, մինչեւ Արամայ ատենը՝ ազգին պատերազմական զօրութիւնը միրճաւոր ազգերու ընդհանուր խռովութիւնէ մը գրգռուած ու արիացած կը դնէ։ Նոյն վիճակը ընդհանուր պատմութիւնը բոլոր ազգերու նկատմամբ կը ցուցընէ։ Հոս ալ կը տեսնենք, որ ընդհանուր գաղթականութիւնէն վերջը՝ երկայն հանդարտութեան մը՝ պատերազմներու սկիզբը (նենոս) կը յաջորդէ, որոնց տեսարանը նոյն միջոցն Ասիայի կողմերն են։ Որչափ մեծ ու հզօր որ կը դնէ պատմութիւնը Ասորին իշխանութիւնը, ոնոր՝ Նինոսին իշխանութեան ատենը՝ Մարայ հետ ազգ ալ Ասորեստանցւոց լծէն ազատած ու ինքնիշխանութիւն ստացած կը պատմէ։ Մարայ ինքնիշխանութիւնը ուրիշ Ասորեստանցւոց լծէն նեղուած ազգերու ազատութեան ալ պատճառ եղած կը պատմէ նաեւ։ ընդհանուր պատմութիւնը։ Ազգին սա նոր (Մարայ հետ) հաղորդութիւնն ալ նոյն պատմութիւնը Կիւրոսի ատեն փոխուած, ու Պարսից հետ սկսած կը դնէ։ Նոյնը կը տարբերնէ ընդհանուր պատմութիւնը, որն որ Մարայ իշխանութիւնը Կիւրոսի ատեն Պարսից անցած, ու ազգերուն իրարու հետ ունեցած կապակցութիւնը նորէն փոփոխուած կը հաստատէ։

Այսպէս բոլոր պատմութեան ընթացքը ընդհանուր պատմութեան ընթացքին համեմատ կ'երթայ։ Բոլոր արեւելեան պատմութեան հետ այսպիսի ընդհանուր միաբանութիւն մը, մեզի կ'երևայ որ միշտուած պատմութեան հաստատմանն ալ դիւրաբերու բաներ է։ Այսոյգ է կան ատանին դիպուածներ, ինչպէս Ռէլին՝ Հայկէն, ու Աժդահակին Տիգրանէն սպանուելը, որոնք ոնանկ ծանր դէպքեր են, որ բոլորովին հաւատք ընդունելու մեծ վկայութիւն կ'ուզեն։ Բայց բուածներս կը հետեւի, որ ասանկ դիպուածներ ալ՝ որոնք բան բնութեան անկարելի չեն, առանց անոնց հակառակը ուրիշ ստուգագոյն վկայութիւնէ մը ցուցնելու, չեն կրնար բացարձակ սուտ համարուիլ։ Հապա դէպքերը առանկ դժուարին, մնեուանք թէ անհաւատալի չեմ մի երևուր, տակաւ պատմութեան աւելի լուսաւորութիւնը՝ անոնց ստուգութիւնը հաստատուց։ Բայց սանկ ստուգութիւնը ուրանալու բաւական պատճառ ալ մեկը տեսնելու ըլլայ, ապէսք մնանալու դէպքի մը անստուգութիւնն ամբողջ պատմութիւն մը՝ որն որ այնչափ հիմնութիւններով հիմնուած է, կրնայ ոսրանալ։

(Մնացածը ուրիշ անգամ։)